

a Engelsovo hodnotenie deizmu ako maskovaného alebo polovičateho materializmu (Engels o tom hovorí v *Predslove k anglickému vydaniu „Vývinu socializmu od utópie k vede“*) dáva historikovi slovenskej filozofie veľmi podnetný návod k hodnoteniu deizmu u nás.

Považujeme za zbytočné analyzovať rad radom všetky práce tohto zborníka. Čitateľ ich zväčša už pozná z publikácií, z ktorých boli vyňaté. Chceli sme skôr povedať pár slov na ich okraj. Záverom ešte otázka: čo plynie z marxistického poňatia náboženstva pre náš boj proti nemu? Odpoveď je jednoduchá: musíme človeku splniť všetky túžby, ktorými sa obracia k bohu, musíme ho vymaniť zo závislosti od „slepých“ prírodných a spoločenských síl, nezvládnuteľné sa musí stať zvládnuteľným, nevyspytateľné vyspytateľným. Musíme urobiť človeka z otrocka týchto síl ich pánom. To znamená, že najprv treba poznať zákony prírody a spoločnosti a potom sa zariadiť podľa nich, t. j. usporiadať svoj život tak, aby sa nám nemohli viac stať hrozbou. Podmienkami odstránenia tejto hrozby sú vysoká vedecká a technická úroveň a odstránenie spoločenského vykorisťovania a triednej spoločnosti vôbec. To je úloha, splnenie ktorej si kladie aj naše spoločenské zriadenie.

T. Münz

POZNÁMKY K OTÁZKE ZÁKONOV DEJÍN

„Uznáva daný svetonázorový smer existenciu objektívnych, nezávisle od ľudí pôsobiacich zákonov v svete vôbec a v spoločenskom živote osobitne? Ak áno, v čom spočívajú a čím sa vyznačujú tieto zákony? Je zákonitosť poznateľná čiastočne alebo úplne? Môžu byť zákony menené alebo aspoň usmerňované? Ak existuje zákonitosť v spoločnosti, ktoré zákony spoločenského života boli už objavené a aké dôsledky z toho vyplývajú pre poznanie a prax? Ktoré hlavné zákony pôsobia v súčasnej epoche prechodu medzi kapitalizmom a komunizmom?“

Takýmto otázkami začína J. Cvekl svoju brožúru *O zákonech dejín*.¹ Iste smelé otázky, tým smelšie, že ide o brožúru malú rozsahom, zameraním popularizačnú, ktorá však plní, vzhľadom na nedostatok inej literatúry o týchto otázkach aj úlohu priekopnícku.

Predtým však, než vyslovím niektoré poznámky k autorom riešeným otázkam, chcem čitateľa krátko oboznámiť s obsahom brožúry.

V prvej kapitole *Zákony a cesty ich poznania* hovorí o dejinách pojmu zákon, charakterizuje marxistický názor na zákon, kritizuje iné názory na zákon. Postupuje vcelku dobrou metódou a zrozumiteľne jednotlivé otázky vysvetľuje.

Ďalej sa zaoberá otázkou foriem a druhov zákonov a rozdeľuje zákony z hľadiska pôvodu zákonov, z hľadiska stupňa a formy, v ktorej sa vyjadruje všeobecnosť a potreba zákona, a z hľadiska oblastí, v ktorej zákony pôsobia. Bolo by možné polemizovať s autorom o tomto delení, no v tom však nespočíva ťažisko knihy. Autor sám nerieši všetky otázky okolo jednotlivých skupín zákonov, ale sústreďuje sa v tretej, štvrtej a piatej kapitole na otázky vzťahu a rozdielnosti zákonov prírody a spoločnosti, na otázky druhov spoločenských zákonov a napokon rozoberá hlavné zákony spoločenského vývinu.

Cvekl, keď hovorí o ťažkostiach pri poznávaní spoločenských zákonov, vidí príčinu týchto ťažkostí v odlišnosti prírodného a historického procesu, pričom túto odlišnosť formuluje v troch bodoch:

„1. Prírodné procesy sa dejú, no dejiny sa robia.

2. V prírode pôsobia nevedomí činitelia, v dejinách konajú vedomé bytosti.

3. Svet prírody sa skladá z vecí, spoločnosť tvoria osoby.“ (Recenzovaná kniha, str. 28 — 29.)

Teda v podstate ide o jednu a tú istú vec. Odlišnosť prírodného a historického procesu spočíva v existencii človeka, ktorý má vysoko vyvinuté vedomie. V otázke zákonov dochádza autor k záveru, že medzi zákonmi prírodnými a spoločenskými existuje len „jediný rozdiel,

¹ Cvekl J., *O zákonech dějin*, vydalo nakladatelství Orbis v knihovne Československé společnosti pro šíření politických a vědeckých poznatků roku 1957, 66.

a to rozdiel v stupni zložitosti a stupni podmienenosti spoločenských zákonov“. (Recenzovaná kniha, str. 33.)

Spoločenské zákonitosti rozlišuje podľa toho, aké široké a trvalé je ich pôsobenie, tento druh zákonov nazýva zákonmi filozoficko-historickými, ktoré vyjadrujú dialektiku v oblasti dejín spoločnosti. Druhá skupina sú zákony podľa jednotlivých oblastí spoločenského života a historických úsekov a v rámci toho charakterizuje zákony ekonomickej a politickej oblasti.

V predposlednej kapitole sa zaoberá zákonom, ktorý označuje ako najvšeobecnejší zákon spoločenského vývinu: Spoločenské bytie ľudí určuje ich spoločenské vedomie. Ďalej tu rieši otázku zmyslu dejín. Vedľa toho tu však označuje ďalší zákon ako najdôležitejší zákon spoločenského vývinu: Zákon nezbytné jednoty výrobných síl a výrobných vzťahov. V závere kapitoly potom hovorí, že hlavným obsahom dejinného vývinu . . . , je neustále hľadanie a riešenie rozporu medzi životnými existenčnými podmienkami a potrebami . . .“ (Recenzovaná kniha, str. 59.) Cvekl teda hovorí o najvšeobecnejších zákonoch, o najdôležitejšom zákone, o hlavnom obsahu dejín, ktorý v podstate stotožňuje so zmyslom dejín. Nazdávam sa, že takéto delenie, bez toho, že by sa ukázal bližšie vzťah medzi týmito zákonmi a hlavným obsahom dejín navzájom, neprospieva ujasneniu, ale skôr zahmleniu vecí a nevyhnutne uvádza čitateľa do pomykova, čo je teda to naj . . . , to ústredné v dejinách. Predsa je pritom potrebné, aby hlavný obsah dejín, prípadne zmysel dejín bol vyjadrený aj v určitom zákone, či ho už potom označíme ako najvšeobecnejší alebo najdôležitejší, prípadne inak je už otázkou ujasnenia pojmov. V tomto prípade však Cveklova brožúra odpoveď nedáva. Svedčí to o tom, že autor niektoré veci nedomyslel a tak dobrá snaha v tejto veci vyznieva akosi naprázdno.

Posledná kapitola, Niektoré otázky zákonitosti spoločenského vývinu v prechodnom období od kapitalizmu k socializmu, má niektoré dobré podnety, no do Cveklovej brožúry plne nezapadá a vyzera ako prilepená.

Cveklova brožúra má celý rad kladných stránok. Autor vie nahodiť otázku, vedie čitateľa k zamysleniu nad otázkami, ktoré by za iných okolností vedel ťažko riešiť. Správne postavenie otázky, určitá systematickosť výkladu, rešpektovanie veľmi všeobecných súvislostí, smelosť, úsilie o riešenie aktuálnych otázok, to všetko sú vlastnosti, ktorými Cvekl vie zaujať čitateľa, prispieť k tomu, aby sa lepšie a tvorivo učil osvojovať marxistické učenie.

No nie je účelom vynášať len klady brožúry, čitateľ ich pozná a ocení sám. Chcel by som však upozorniť na tri nedostatky:

1. Istý sklon k objektivizmu. Prejavuje sa to najmä v časti o výklade triedneho boja, kde zo zrejmej snahy autora vysvetliť, že triedny boj nie je trvalo pôsobiacim faktorom (má na myslí beztriednu spoločnosť), môžu vyznieť autorove závery ako určité nedocenenie úlohy triedneho boja v súčasnosti. Triedny boj nie je totiž v dejinách súkromnovlastníckej spoločnosti len nezbytnou, ale aj základnou formou, tobôž nie je len *jedným* zo zákonitých prejavov základného rozporu, o ktorom autor píše, v určitej veľmi dlhej prechodnej epoche, ale je základným prejavom tohto rozporu v určitej veľmi dlhej epoche spoločnosti. V tom je predsa veľký rozdiel a ten je v Cveklovej brožúre jeho formuláciou v závere výkladu otázky triedneho boja zatlačený do pozadia.

Práve tak nesprávnym názorom, ako ho autor podáva v otázke tried, je formulácia, že „triedne vzťahy ako materiálne vzťahy sú všeobecne povedané vždy vzťahy . . . riadiacich činiteľov v spoločenskej organizácii práce a činiteľov výkonných“. (Recenzovaná kniha, str. 58). Autor nehovorí, že to platí len za kapitalizmus. Ak má na mysli aj obdobie socializmu, že tu je medzi riadiacimi činiteľmi a činiteľmi výkonnými triedny vzťah, potom vytvára triedne vzťahy tam, kde nie sú. Táto časť brožúry nie je dostatočne domyslená.

2. Autor dosahuje určité výsledky vo výklade otázok, v systematickosti a usiluje sa o vytvorenie vlastného systému. Niekedy však, ako som sa pokúsil už ukázať, je nedôsledný, novátorstvo v teoretických otázkach je nedostatočne premyslené, má medzery a neopiera sa o dostatočný materiál, ktorý by nevyvrátiteľne dokazoval pravdivosť jeho záverov. Preto sú aj mnohé závery ľahko zasiahnuteľné.

3. Napokon nedostatkom brožúry je aj to, že autor v nej neodpovedá na všetky otázky, ktoré položil v úvode svojej brožúry, prípadne preceňuje také otázky, ako je delenie

zákonov a podobne na úkor otázky poznateľnosti a využiteľnosti zákonov, hoci o tom v úvode brožúry hovorí a tým aj nepriamo sľubuje čitateľovi odpoveď.

Cvekl nie je autor nový. Je známy už viacerými prácami. Jeho pozitívne vlastnosti, hoci ide o brožúru popularizačného charakteru, prejavujú sa aj v recenzovanej brožúre. Brožúra plní, pravda, svoju popularizačnú úlohu nie medzi najširším kruhom čitateľov, ale predpokladá istú základnú erudíciu v spoločenských vedách. Určitý účel však plní veľmi dobre. Bolo by len želateľné, aby sme takúto popularizačnú prácu rozvinuli vo väčšej miere na Slovensku. Nesporne by to prispelo k zvýšeniu všeobecného filozofického vzdelania, k rýchlejšiemu prekonávaniu pozostatkov starých názorov.

Jan Škaloud

ARCHIBALD ROBERTSON, *O PŮVODE KŘEŠTANSTVA*, SNPL, Bratislava 1957.

Dosiaľ sa slovenskému čitateľovi nedostávalo ateistickej literatúry, zaoberajúcej sa podrobne vznikom kresťanstva, aj keď jej bolo veľmi zapotreby vzhľadom na silné náboženské prežitky na Slovensku. Neraz bol propagandista ateizmu bezradný, keď mu jeho odporcovia v diskusií uvádzali napr. nepravdivé dôkazy existencie Ježiša Krista. Tento nedostatok je odstránený slovenským prekladom knihy Archibalda Robertsona *O pôvode kresťanstva*.¹ Spomínaná kniha je významná tým, že autor materialisticky ozrejmuje počiatky kresťanstva, a to najmä na základe historickej kritiky prameňov novozákonnej kresťanskej literatúry.

Keďže východiskom kresťanstva je židovské náboženstvo, podáva autor stručnú históriu židovského národa. Jahve, boh dažďa, nebol spočiatku jediným bohom Židov. Prinášali mu ľudské obete, čo svedčí o tom, že Židia mali spôsob života a teda aj náboženstvo barbarské. Zvláštnosťou triednych bojov v Palestíne bolo, že mala kľúčové postavenie na egyptských hraniciach medzi veľkými súperiacimi otrokáorskými štátmi, takže nik nemal Palestínu natrvalo v rukách, čo umožňovalo neustále výbuchy revolučného hnutia a jeho pomerne dobrú organizáciu. Vodcov odporu proti vládnucej triede volali Židia prorokmi. Bojovali proti vládnucej triede, dovolávajúc sa Jahveho, ktorý sa stal symbolom sociálnej spravodlivosti. Kráľovstvo božie na zemi, kráľovstvo sociálnej spravodlivosti nazývali kráľovstvom „syna človeka“. Porážky ľudových hnutí viedli k tomu, že sa zo „syna človeka“ vyvinula mýtická osoba určená bohom, aby v posledných dňoch súdila svet a vytvorila novú zem a nové nebesá.

Židia, nachádzajúci sa temer v každom stredomorskom meste, gnivení národnostným útlakom, boli aj organizáciou propagandistov, hlásajúcich myšlienku spravodlivého sociálneho zriadenia. Národné a sociálne oslobodenie spájali Židia s predstavou Mesiáša, ktorý je v *Žalmoch Šalamúnových* Dávidovým potomkom, v inom dokumente vodcom, ktorého nedávno popravili, ale ktorý vstane z mŕtvych. Na niektorých miestach ho považujú za Jána Krstiteľa, Eliáša alebo jedného z prorokov.

Na vývin počiatkových predstáv raného kresťanstva o Mesiášovi vplývali náboženstvá okolitých národov, ktorých príslušníci sa dostávajú ako otroci do grécko-rímskeho sveta. Okrem vstrebávania niektorých pohanských kultov sa legenda o Ježišovi Kristovi zakladá na niektorých historických udalostiach, ktoré, pravda, ľudová slovesná tvorivosť obliekala v bájne rúcho povesti. Tak napr. spartský kráľ Kleomens III., ktorý sa usiloval o znovurozdelenie pôdy a oslobodenie helótov spáchal samovraždu. V povesti sa hovorí, že pred smrťou večeral so svojimi 12 priateľmi, z ktorých ho ktosi zradil. Mŕtveho ukrižujú, stane sa zázrak a alexandrijský ľud ho nazýva hrdinom a synom bohov. Vykoristované masy si vytvárajú ilúzie o zmŕtvychvstaní mučeníkov, o tom, že niektorý z nich príde ako vodca — osloboditeľ.

Preberanie niektorých pohanských kultov raným kresťanstvom sa vysvetľuje tým, že

¹ *The Origins of Christianity*, Londýn 1953.